

Woroldenschat-

onderwijs

Gemaakt door:

Tessa Vos

Marjie van Weenen

Lenneke Flikweert

Melanie de Lange

375

Inhoudsopgave

Inleiding	2
Onderzoeksvraag	2
<i>Hoe pas je woordenschatdidactiek toe in de praktijk?</i>	2
Beantwoording subvragen	3
<i>Wat is woordenschatonderwijs en wat is het belang ervan?</i>	3
<i>Op welke manier kun je werken aan de woordenschatontwikkeling?</i>	4
<i>Welke werkvormen kun je inzetten om de woordenschat te vergroten?..</i>	6
<i>Welke concreet lesvoorbereidingsformat kan ingezet worden voor de verschillende werkvormen?</i>	9
Conclusie	10
Literatuurlijst	11

Inleiding

In de vakdomeinminor Nederlands hebben wij ons voor het groepsonderzoek verdiept in woordenschatonderwijs. Vaak wordt aan dit aspect van taalonderwijs te weinig aandacht besteed of wordt het zelfs vergeten. Woordenschatonderwijs is daarentegen van wezenlijk belang in onze communicatieve samenleving. Met dit verslag hopen wij (toekomstige) leerkrachten een handvat te bieden om het woordenschatonderwijs in de praktijk te verbeteren.

Onderzoeksvraag

Om dit handvat te kunnen bieden hebben wij de volgende hoofdvraag geformuleerd:

Hoe pas je woordenschatdidactiek toe in de praktijk?

Om antwoord te kunnen geven op bovenstaande hoofdvraag hebben wij verschillende subvragen geformuleerd. Beantwoording van deze subvragen zorgt voor voldoende informatie om de hoofdvraag te kunnen beantwoorden.

- *Wat is woordenschatonderwijs en wat is het belang ervan?*
- *Op welke manier kun je werken aan de woordenschatontwikkeling?*
- *Welke werkvormen kun je inzetten om de woordenschat te vergroten?*
- *Welke concreet lesvoorbereidingsformat kan ingezet worden voor de verschillende werkvormen?*

In dit verslag wordt eerst antwoord gegeven op de verschillende subvragen, daarna wordt de hoofdvraag beantwoord, vervolgens volgt een mini-college met hand-out en in de bijlagen is de tijdsplanning te vinden en is extra materiaal toegevoegd.

Beantwoording subvragen

Wat is woordenschatonderwijs en wat is het belang ervan?

We leven in een wereld waar communicatie een essentiële rol speelt. Woorden zijn de bouwstenen van communicatie en daarom is het belangrijk om te beschikken over een grote woordenschat. Via woordenschatonderwijs kan gericht gewerkt worden aan de vergroting van de woordenschat van kinderen.

Woordenschatonderwijs is volgens Kienstra (2003: 212-215) het actief leren van nieuwe woorden. Het uitbreiden en verdiepen van woordkennis is hierbij het uitgangspunt. De twee doelen die men met woordenschatonderwijs wil behalen zijn:

- de verwerving van woordkennis, zowel kwantitatief en kwalitatief
- de verwerving van strategieën om woorden te leren

De verwerving van woordkennis omvat zowel kwantiteit als kwaliteit. Kwantiteit geeft de hoeveelheid woorden weer die je beheerst. Daarnaast speelt de kwaliteit van de kennis van de woorden een grote rol. Hierbij gaat het om kennis van de vorm, kennis van betekenis en om kennis van het gebruik van de woorden.

De verwerving van strategieën om woorden te leren is het tweede doel van woordenschatonderwijs omdat het in het onderwijs niet mogelijk is om alle woorden aan te leren. Wanneer leerlingen beschikken over deze strategieën kunnen zij zelf hun woordenschat uitbreiden, zowel tijdens als na de basisschool.

Volgens Huizenga (2005: 12-13) is het belangrijk om juist in het onderwijs te werken aan de woordenschatontwikkeling, omdat hier in de eerste plaats veel woorden en begrippen geleerd worden. Daarnaast zijn er vakinhoudelijk begrippen die wel op school, maar niet in het gewone taalverkeer aangeboden worden. Verder kan juist op school aandacht besteed worden aan het aanleren van nieuwe woorden, iets wat belangrijk is voor veel leerlingen. Concluderend is het dus waardevol om systematisch aandacht te besteden aan woordenschatontwikkeling in het onderwijs.

Ook Kienstra (2003: 17) die werkzaam is voor het Expertisecentrum Nederlands, ziet dat de ontwikkeling van woordenschatonderwijs een belangrijke plaats in neemt bij het geven van interactief taalonderwijs. Met name bij kinderen met een andere moedertaal is het verwerven van nieuwe woorden van groot belang. Dit geldt overigens niet alleen voor deze kinderen, alle kinderen hebben baat bij een grote en rijke woordenschat, aangezien we leven in een wereld waar alles draait om communicatie.

Tevens zien Verhallen en Van den Nulft (2002²: 14-16) die zich inzetten voor onderwijs voor NT-2 leerlingen, het belang van woordenschatonderwijs zodat alle leerlingen gelijke kansen krijgen in de samenleving. Veel allochtone leerlingen, leerlingen met een dialect en leerlingen uit lagere milieus presteren systematisch onder de maat door hun geringe woordenschat. Wanneer leerkrachten door middel van woordenschatonderwijs hun woordenschat kunnen uitbreiden vergroot hun schoolsucces.

Op welke manier kun je werken aan de woordenschatontwikkeling?

Het aanleren van nieuwe woorden is geen kwestie van af en toe de betekenis van een woord verduidelijken. Zinvol woordenschatonderwijs biedt een gestructureerde aanpak voor het aanleren van nieuwe woorden. Verhallen en Verhallen (1994: 181-206) geven aan dat er verschillende fasen moeten worden doorlopen voordat een leerling een nieuw woord kent. De viertakt die zij ontwikkeld hebben ziet er als volgt uit:

- *Vorbewerken*: het creëren van een gunstige beginsituatie doordat je de voorkennis van de leerling activeert en ze betrokken maakt bij het onderwerp. Je opent bij kinderen dat gedeelte van het woordenschatnetwerk waar het aan te leren woord het beste kan worden ingebed.
- *Semantiseren*: het nieuwe woord voor het eerst aanbieden en de betekenis binnen de context duidelijk maken. De kinderen kennen op dat moment de betekenis, maar moeten zich het woord nog eigen maken.
- *Consolideren*: het inoefenen van het woord op verschillende momenten en in verschillende situaties zodat het woord wordt opgenomen in het geheugen van de leerling.
- *Controleren*: controleren of de leerlingen het woord en de betekenis daadwerkelijk verworven hebben.

Uit onderzoek door Verhallen en Van den Nulft (2002¹: 17) blijkt dat de kern van de viertakt, het semantiseren en het consolideren, het knelpunt is voor leerkrachten. Ze bieden verschillende nieuwe woorden aan, maar het blijkt dat de leerlingen erg weinig onthouden. Hoewel de leerkrachten het nieuwe woord op de juiste manier voorbereiden en controleren, blijkt dat in de meeste gevallen het aanbieden en herhalen binnen een heldere samenhangende structuur en een duidelijke aanpak ontbreekt.

Om de knelpunten bij het semantiseren weg te nemen hebben Verhallen en Van den Nulft (2002²: 82-90) een nieuwe duidelijke aanpak ontwikkeld die zorgt voor een samenhangende structuur. Deze vernieuwde structuur bestaat uit *drie uitjes*. De *drie uitjes* staan voor *uitbeelden*, *uitleggen* en *uitbreiden* en worden hieronder verder toegelicht:

- *Uitbeelden*: de leerkracht moet alle concrete woorden of handelingen in beeld kunnen brengen. Voorwerpen worden getoond (in het echt of op een plaatje) en handelingen worden in de klas voorgedaan. Bij abstracte voorbeelden die je niet direct kunt tonen of voordoen, moet je in je klas een context creëren waarin de betekenis duidelijk naar voren komt. Bij het woord *ruzie* kun je door middel van een rollenspel duidelijk maken wat de betekenis hiervan is. Daarna kan doormiddel van een plaatje de betekenis van het woord *ruzie* nogmaals opgeroepen worden.
- *Uitleggen*: de verbale uitleg die de uitbeelding vergezelt, moet kort en duidelijk zijn, waarbinnen het aan te leren woord steeds nadrukkelijk de aandacht krijgt. Wanneer je het woord *ruzie* naast of tijdens het uitbeelden ook uitlegt, moet het woord zovaak mogelijk klinken en de belangrijkste betekenisaspecten aan bod komen.
- *Uitbreiden*: aangezien woorden geen losse eenheden zijn, moeten ze worden geclusterd met woorden waarmee ze sterk zijn verbonden. Ze komen vaak samen voor en worden ook zodanig bij elkaar in de woordenschat opgeslagen.

Aan *ruzie* zou het woord *boos* verbonden kunnen worden, deze uitbreiding moet ook duidelijk worden tijdens het semantiseren. Vaak zal wanneer gewerkt wordt met woordclusters/woordwebben de uitbreiding vanzelfsprekend aan bod komen.

Om de knelpunten bij het consolideren weg te nemen hebben Verhallen en Van den Nulft (2002²: 98-103) enkele regels beschreven voor het consolideren:

1. Ga net zo lang door met consolideren totdat de leerlingen het woord kennen.
2. De kern van consolideren is veel, gevarieerd en speels herhalen.
3. Bij het consolideren zijn de woorden zichtbaar in de klas aanwezig.

Wanneer deze regels gehanteerd worden zullen de leerlingen enthousiast worden voor het leren en onthouden van nieuwe woorden.

Welke werkvormen kun je inzetten om de woordenschat te vergroten?

We willen de verschillende werkvormen koppelen aan de verschillende fasen van de viertakt van Verhallen, die we eerder beschreven hebben.

De *voorbewerking* is erop gericht de voorkennis van een onderwerp bij de kinderen te activeren. Volgens Appel, Kuiken en Vermeer (2001: 64) geven de handleidingen van de methode hier meestal aanwijzingen voor. Een kringgesprek houden als inleiding op een bepaald onderwerp is vaak een voor de hand liggende voorbereidingsactiviteit. In zo een gesprek stelt de leerkracht vragen om zoveel mogelijk relevante voorkennis op te roepen. Belangrijke begrippen en tekeningen worden op papier of op het bord gezet. Naast het activeren van de voorkennis creëer je volgens Verhallen en Van den Nulft (2002²: 82-90) bij de voorbereiding zelf de context voor de aan te leren woorden. Als voorbeeld wordt het woord envelop genoemd. Om de context rondom dit woord duidelijk te maken, wordt er als inleiding een bijzondere brief uit de zak gehaald.

Appel, Kuiken en Vermeer (2001:64) geven een aantal manieren om te *semantiseren*, waarbij men werkt aan het verduidelijken van de betekenisaspecten. Er wordt bij deze manieren van semantiseren onderscheid gemaakt tussen non-verbale en verbale middelen.

Non-verbale middelen	Verbale middelen
<ul style="list-style-type: none"> • het voorwerp/ de handeling laten zien; • het voorwerp/ de handeling laten zien of ruiken; • gebaren; • voordoen, uitbeelden; • gebruik van foto's; • gebruik van diagrammen; • plaatjes uit boeken.	<ul style="list-style-type: none"> • algemene definitie; • voorbeelden, contexten geven; • vertalen in eigen taal; • synoniem geven; • gebruik van tekeningen; • tegenstellingen geven.

In: Nederlands als tweede taal in het basisonderwijs, Handboek voor leerkrachten in het basisonderwijs, Utrecht/Zutphen, 2001, p. 64

Verhallen en Van den Nulft (2002²: 82-90) gebruiken de drie uitjes als handvat voor leerkrachten om elk aan te leren woord te semantiseren. Hierboven worden deze uitjes uitgebreid beschreven. Semantiseren is voor de leerkracht een gerichte oefening, die je in de vingers moet krijgen. Hiervoor hebben Verhallen en Van den Nulft (2002²: 99) een schema ontwikkeld wat de leerkracht als houvast kan gebruiken. Zo een schema is ingevuld te vinden op de volgende pagina.

Startwoord: troep / rommel

Uitbreidingswoorden: kriskras door elkaar, netjes opruimen

1 Voorbereiding leerkracht

- Welke betekenissen?

Troep/rommel = spullen die niet netjes opgeruimd zijn en door elkaar liggen.

Kriskras door elkaar = spullen die door elkaar liggen, schots en scheef, in alle richtingen.

Netjes Opruimen = alles op z'n plaats leggen, opbergen.

2 Invulling van de 3 uitjes

- *Uitbeelden*: concreet plaatje, voorwerp of situatie creëren.

- *Uitleggen*: het vertellen van de betekenis(sen) van een woord.

- *Uitbreiden*: aanhaken van extra woorden in het netwerk.

A: 'Wat is het hier *netjes*, weet je wat? We gaan allemaal eens een heleboel *troep* maken. Kijk (Ik haal m'n tas leeg en leg alles door elkaar op tafel) Kijk, wat een *troep*. Wat een *rommel*. Nu jullie. Maak maar *troep*.' (Ik laat leerlingen spullen door elkaar op eigen tafel leggen, loop rond en zeg steeds) 'O, wat een *troep* wat een *rommel*. Bij Elias is het een *troep*! Moet je kijken wat een *rommel*. Bij Mieke ligt alles *kriskras door elkaar*. Alle potloden liggen *kriskras door elkaar* op tafel. Jantien, kun jij je schriften ook *kriskras door elkaar* leggen?' (enzovoort)

B: 'Wat een *troep*, wat een *rommel*! Zullen we nu eens alles *netjes* gaan *opruimen*? We moeten alles weer op de juiste plaats leggen. Dat alles er weer *netjes* uitziet. Ik ga nu mijn tafel *netjes opruimen*, alles op z'n plaats. Ik wil dat jullie ook *netjes opruimen*. Straks moet alles op zijn plaats liggen, zodat ik nergens meer *troep* zie liggen!' (enzovoort)

3 Verwerken met de leerlingen

- Woordweb/beeldweb
- Woordparachute
- Woordkast
- Woordtrap

In: Met woorden in de weer, Praktijkboek voor het basisonderwijs, Bussum, 2002, p. 99.

In dit voorbeeld is er bij de verwerking met de leerlingen gebruik gemaakt van een woordtrap. In het schema is er te zien dat er ook andere mogelijkheden zijn zoals; het woordweb, de woordparachute en de woordkast.

Het woordweb wordt voornamelijk gebruikt om associaties weer te geven. De woordparachute wordt gebruikt om hiërarchische betekenisrelaties zichtbaar te maken. De woordkast wordt gebruikt om tegenstellingen in beeld te brengen. Tenslotte kun je, net als in het voorbeeld, een verloop of verandering trapsgewijs weergeven in een woordtrap. In de bijlagen zijn de verschillende webben die te gebruiken zijn bij het semantiseren toegevoegd.

Bij *consolideren* zijn de kinderen aan het werk. De aangeleerde woorden moeten hier herhaald worden en in gevarieerde contexten worden aangeboden. Volgens Appel, Kuiken en Vermeer (2001: 66) moet een woord 7 keer worden aangeboden voordat het woord in het geheugen is opgeslagen en teruggevonden kan worden.

Er zijn verschillende manieren van consolideren, waarbij Appel, Kuiken en Vermeer (2001: 66) onderscheid maken tussen passieve en actieve inoefening. Een voorbeeld van passieve inoefening is, het woord laten aanwijzen. Als de kinderen de aangeleerde woorden passief beheersen, komt er een overgang naar de actieve oefening. Dit kan gedaan worden door middel van invuloefeningen.

Voorbeelden van consolideeroefeningen:

- Galgje
- Vervragenspel; iemand neemt een woord van de week in gedachten en in vier vragen moet je erachter zien te komen welk woord het is.
- Quiz
- Puzzel
- Hints
- Een woord laten raden door middel van een beschrijving
- De kinderen hun vinger op laten steken als ze een woord van de week horen.
- Een woord achterste voren oplezen en laten raden welk woord het is.
- Een woord doorfluisteren, hierna het woord laten tekenen; heeft iedereen hetzelfde getekend?

Appel, Kuiken en Vermeer (2001: 67) stellen zich de vraag of het noodzakelijk of wenselijk is om de woorden bij de *controle* in andere oefeningen en/of contexten aan te bieden dan waarin deze behandeld en aangeboden zijn. Het enige voordeel van het controleren binnen dezelfde oefeningen, is dat het de leerkracht tijd bespaart; je hoeft immers geen nieuwe oefeningen te ontwikkelen. Daarnaast is het voor de leerlingen wel fijn als ze merken dat ze de tweede keer minder moeite met de opdracht hebben dan de eerste keer. Hierbij gaat het om oefeningen die veel moeilijkheden oplevert. Het is dan wel van belang dat de woorden in de tussentijd op een andere manier zijn ingeoeffend. Bij het hergebruik van oefeningen moet er rekening gehouden worden met een opklimmende moeilijkheidsgraad, die er als volgt uit kan zien:

- van mondeling naar schriftelijk;
- van makkelijk naar moeilijk;
- van passief naar actief gebruik;
- van globaal naar specifiek;
- van contextrijk naar contextarm taalaanbod.

Over de controle schrijven Verhallen en Van den Nulft (2002²: 105) dat de leerkracht tijdens alle activiteiten de oren en ogen open moet houden om te zien hoever de kinderen al zijn in het consolideren van de woorden. Ook door kleine opdrachtjes tussendoor te geven kun je ongemerkt controleren of een kind de woorden al beheerst. Een voorbeeld hiervan is dat de kaartjes door elkaar zijn geraakt. Je vraagt het kind of het de plaatjes bij de juiste betekenis kan hangen.

De vier fasen zijn volgens Appel, Kuiken en Vermeer (2001: 68) in de praktijk spelenderwijs toe te passen. Korte woordenschat oefeningentjes en woordspelletjes zijn erg zinvol en kunnen worden ingezet tussen andere lesonderdelen. Deze kunnen ook aangeboden worden in de 5 minuten aan het begin of aan het eind van een dagdeel.

Tenslotte benadrukken Appel, Kuiken en Vermeer (2001: 68) dat, hoe meer je deze werkwijze gebruikt, des te vaardiger je er in wordt.

Welke concreet lesvoorbereidingsformat kan ingezet worden voor de verschillende werkvormen?

Wanneer je als leerkracht aangekomen bent bij de fase semantiseren is het onderstaande schema van Verhallen en Van den Nulft (stichting NOB, 2006) goed te gebruiken.

STARTWOORD: _____.	
UITBREIDINGSWOORDEN: _____.	
<p>I. <u>Voorbereiding leerkracht</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Nieuw aan te leren woord of bekend woord ? • Uit het hoofd of toch maar het woordenboek? • Concreet of abstract woord ? 	<p>de <u>KERN</u>betekenis</p>
<p>II. <u>Leerkracht biedt de woorden aan met hulp van de 3 UITJES</u></p> <p></p> <ul style="list-style-type: none"> • <u>UITBEELDEN</u>: concreet plaatje, voorwerp of situatie creëren. <p></p> <ul style="list-style-type: none"> • <u>UITLEGGEN</u>: het vertellen van de betekenis-(sen) van een woord <p></p> <ul style="list-style-type: none"> • <u>UITBREIDEN</u>: aanhaken van extra woorden in het netwerk 	<p>Uitbeelden Uitleggen Uitbreiden in één:</p> <p></p>
<p>III. <u>Verwerken samen met de leerlingen</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Woordweb • Woordparachute • Woordkast • Woordtrap 	

Conclusie

De verschillende subvragen zijn beantwoord en hiermee kan dan ook antwoord gegeven worden op de hoofdvraag die is opgesteld voor dit onderzoek.

Hoe pas je woordenschatdidactiek toe in de praktijk?

Het is belangrijk om juist in het onderwijs te werken aan de woordenschatontwikkeling van kinderen, omdat hier in de eerste plaats veel woorden en begrippen geleerd worden. Daarnaast zijn er vakinhoudelijk begrippen die wel op school, maar niet in het gewone taalverkeer aangeboden worden. Woordenschatonderwijs is het actief leren van nieuwe woorden.

Het aanleren van nieuwe woorden is geen kwestie van af en toe de betekenis van een woord verduidelijken. Zinvol woordenschatonderwijs biedt een gestructureerde aanpak voor het aanleren van nieuwe woorden. Hiervoor kan de viertakt van Verhallen gebruikt worden. Deze ziet er als volgt uit:

- *voorbewerken*
- *semantiseren*
- *consolideren*
- *controleren*

Uit ons onderzoek is gebleken dat de semantiseringsfase voor de meeste knelpunten zorgt. Hiervoor is een schema ontwikkeld. Dit kun je als houvast gebruiken voor je woordenschatonderwijs. In de bijlage staat een ingevuld schema als voorbeeld. Bij het semantiseren staan de drie uitjes centraal. Deze gebruik je om de betekenis van het woord te verduidelijken. De drie uitjes staan voor:

- *uitbeelden*
- *uitleggen*
- *uitbreiden*

Bij woordenschatonderwijs is het belangrijk dat de aangeleerde woordclusters duidelijk zichtbaar in de klas aanwezig zijn. De clusters kun je op de volgende verschillende manieren weergeven:

- de woordtrap
- het woordweb
- de woordparachute
- de woordkast

Literatuurlijst

Artikelen

Verhallen, Marianne en Dirkje van den Nulft, 'Met woorden in de weer, Samen werken aan de opbouw van woordkennis.' In: *Jeugd in school en wereld*, jaargang 86, mei 2002, 9: 16-19.

Boeken

Appel, René, Folkert Kuiken en Anne Vermeer, *Nederlands als tweede taal in het basisonderwijs, Handboek voor leerkrachten in het basisonderwijs*, ThiemenMeulenhoff, Utrecht/Zutphen, 2001

Huizinga, H., *Woordenschat*, Wolters-Noordhoff, Groningen/Houten, 2005, eerste druk.

Kienstra, M., *Woordenschatontwikkeling, Werkwijzen voor groep 1-4 van de basisschool*, Expertisecentrum Nederlands, Nijmegen, 2003, eerste druk.

Verhallen, Marianne en Simon Verhallen, *Woorden leren, woorden onderwijzen*, CPS, Hoevelaken, 1994, eerste druk.

Verhallen, Marianne en Dirkje van den Nulft, *Met woorden in de weer, Praktijkboek voor het basisonderwijs*, Coutinho, Bussum, 2002, eerste druk.

Website

Woordtrap, woordweb, woordparachute en woordenkast, 13 maart, 2006
http://www.stichtingnob.nl/page.jsp?opencats=9668_10250_10419